
Globalizacija i ljudska prava

KSENIJA JURIŠIĆ*

“Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i sviješću i treba da jedno prema drugome postupaju u duhu bratstva.”

Opća deklaracija o pravima čovjeka, Članak 1

Sažetak

S kršenjem ljudskih prava u svjetskim razmjerima suočeni smo gotovo svakodnevno u različitim televizijskim i novinskim izvješćima. Masakri, ubojstva, mučenja, nasilje, pritvaranje političkih neistomišljenika, dio su svakodnevice u znatnom broju današnjih država. I dok države bjelodano krše prava vlastitih građana, vlade i narodi ostalih država ne samo da imaju pravo već i svojevrsnu odgovornost zahtijevati njihovo poštivanje. Taj osjećaj međunarodne odgovornosti svakodnevno raste upravo zahvaljujući procesu globalizacije.

Globalizacija

Jedan od pogleda na stanje svijeta s kraja drugog milenija može biti sažet u odgovoru: globalizacija. Ovaj izraz koristi se u situacijama kad nismo u mogućnosti potpuno objasniti stvari ili pojave koje nam se čine drukčijima, a najčešće se odnosi na kretanje ljudi, roba, kapitala, usluga, ideja, vrijednosti koji su sve manje ograničeni na određen geografski prostor i uobičajeno djelovanje.¹ Razni promatrači koriste izraz u različitim prilikama pa se njegov smisao međusobno isprepleće. Stoga i ne čudi da je u pojmu globalizacija uključena vrlo brojna skupina raznovrsnih aktivnosti, što otežava stvaranje

* Ksenija Jurišić, asistent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Međunarodni politički odnosi.

¹ O brzim i neupitnim promjenama karaktera svjetskih zbivanja, istraživanja kojih su dovela do određenih kontroverznih mišljenja i stavova među teoretičarima međunarodnih odnosa, između ostalog, vidi: Rosenau, James N., *Along the Domestic-Foreign Frontier*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997., i Starr, Harvey, *Anarchy, Order, and Integration: How to Manage Interdependence*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1997.

jedinstvenog koncepta ili određenja termina globalizacija.² Međutim, ova zbrka oko pojmova još je jedan dokaz tvrdnji kako čovječanstvo danas prolazi kroz duboku i sveobuhvatnu transformaciju svojih životnih uvjeta u gotovo svim aspektima.

Podemo li od pretpostavke da je osnovna karakteristika svijeta u kojem živimo promjena ustaljenog načina života i njegovih normi, onda globalizaciju, između ostalog, možemo shvatiti kao proces mijenjanja interesa i brige čovječanstva prema teritorijalnosti i tradicionalnom uređenju sustava država. Globalizacija nije stanje ili neki novi sustav koji bi u konačnosti trebao nadomjestiti današnji sustav država, te se ona ne odnosi ni na vrijednosti ni na strukturu, već na slijed koji se događa u našim razmišljanjima i ponašanju. Ona je proces koji se širi u različitim smjerovima preko nacionalnih granica i sposobna je doprijeti do svih zajednica bez obzira na geografski prostor, a nastaje u trenutku kad različiti ljudi i organizacije pokušavaju ostvariti svoje svakodnevne ciljeve i jasno određene zadatke. Premda je konačne posljedice globalizacije iz sadašnje perspektive teško u potpunosti predvidjeti, već sada je jasno da su među najvažnijima "...prevladavanje postojećih granica među državama, opadanje suvereniteta država-nacija i nastanak globalnih i nadnacionalnih asocijacija koje preuzimaju regulativne i druge funkcije u svjetskoj ekonomiji i društvu".³

Izvore globalizacije, ali i dokaz njezina postojanja možemo tražiti u svim, ekonomskim, političkim, tehnološkim, psihološkim, socijalnim i drugim zbivanjima i razvojem koji potiču širenje interesa i običaja preko ustaljenih granica. Povijest čovječanstva bilježi manji broj zbivanja, pojava ili organizacija koje su planetarne, a globalizacija nosi sobom čitav niz fenomena koji nastoje biti planetarni u svom dometu. Stoga ona ruši ustaljeni koncept teritorijalnosti, lomi granice i identitet s teritorijem, premještajući važne aktivnosti i interese izvan državnih ili nacionalnih granica koje su dugo vremena služile kao temeljni okviri ekonomskog, političkog i socijalnog života.

Globalizacija je spektar različitih snaga koje djeluju na različite načine i kroz različite kanale, stvarajući jedinstven dugoročan proces koji ima posljedice u svim ljudskim aktivnostima – od ekonomskih i političkih, do socijalnih i kulturnih. U političkom smislu, globalizacija olakšava širenje autoriteta⁴, politike i interesa preko pos-

² To je posebno vidljivo u poistovjećivanju izraza globalizacija s ostalim izrazima koji se upotrebljavaju u određivanju stanja suvremenog svijeta koji je u mnogo čemu potpuno različit u odnosu prema prošlosti. To su izrazi poput: svjetsko društvo, međuzavisnost, tendencije centralizacije, svjetski sustav, globalizam, univerzalizam, internacionalizam, globalitet i njima slični. Premda se svi ovi izrazi vrte oko iste ili sličnih dimenzija, postoje određene sadržajne razlike među njima. Globalizacija nije isto što i globalizam, koji označava aspiracije prema stanju u kojem će svi ljudi na svijetu dijeliti iste vrijednosti, kao "... građani, potrošači ili proizvođači zainteresirani za kolektivnu akciju kojom bi rješavali zajedničke probleme". Globalizaciju također treba razlikovati od univerzalizma koji se "... odnosi na one vrijednosti koje su svojstvene cjelokupnom čovječanstvu, bez obzira na vrijeme ili mjesto". Cit. Rosenau, James N., "The Complexities and Contradictions of Globalization", *Current History*, November 1997., Vol. 96, br. 613, str. 361.

³ Puljiz, Vlado, "Globalizacija i socijalna država", Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998., str.11.

⁴ "...neuspjeh države da riješe postojeće probleme doveo je do smanjivanja njezinih sposobnosti i gubitka legitimnosti, iz čega slijedi da će predodžba o tome kako ljudi moraju imati 'najvišu lojalnost' također nestati i otvoriti prostor za razvoj višekratne lojalnosti i poimanja da lokalna, nacionalna i transnacionalna

tojećih socijalno stvorenih teritorijalnih granica. U ekonomskom smislu, globalizacija označava ekspanziju proizvodnje, trgovine i investicija izvan njihovih početnih izvora, država.⁵ U socijalnom i kulturnom smislu globalizacija nastoji djelovati u širenju ideja, normi i običaja izvan okruženja u kojem su nastali.⁶

Danas, na kraju 20. stoljeća, zbog promjena koje su se dogodile u proteklih pedesetak godina, dobrobit svakog pojedinca, čovjeka ili žene, ne ovisi više ponajprije i isključivo o akcijama poduzetim od strane vladajućih političkih tijela i organa države u kojoj žive. U velikom broju slučajeva, njihova budućnost ovisi o akcijama koje se pokreću daleko izvan nacionalnih granica, od strane drugih vlada ili odluka međunarodnih tijela. Ova ovisnost o odlukama donesenim izvan nacionalnih granica utječe, kako na najrazvijenije i najbogatije tako i nerazvijene i na najsiromašnije zemlje svijeta, bez obzira na njihovu geografsku lokaciju.⁷

Izrastanje jedinstvene, čvrsto isprepletene i povezane međunarodne ekonomije danas znači da vlade pojedinih država više nisu one posljednje instancije s kojih se odlučuje o nacionalnom ekonomskom razvoju. Osim interesa za stanje vlastite ekonomije, danas je isto tako važno pratiti kretanja i procese na planu međunarodne ekonomije. Razvoj na području vojne tehnologije i proizvodnja sredstava razorne moći, kao i sposobnost njihova prenošenja na udaljenosti pola globusa u samo nekoliko minuta, doveli su svijet u poziciju da niti jedna država nije više u stanju samostalno obraniti svoj prostor i stanovništvo. Svijet je postao jedinstven vojno-politički kompleks čiji su dijelovi međusobno isprepleteni. Vojne odluke donesene na nacionalnoj razini često puta su posve irelevantne, jer za stanovništvo pojedine države odluke donesene od strane drugih vlada ili grupe vlada imaju mnogo snažnije posljedice. Stoga u suvremenim uvjetima upravo međunarodna, a ne nacionalna, sigurnost treba postati glavnim predmetom rasprave i brige.

Mnoga druga pitanja koja su nekad bila u domeni nacionalne politike sve više prelaze u sferu interesa šire međunarodne zajednice. Borba protiv međunarodnog terorizma, promet narkotika, sprječavanje daljnjeg širenja AIDS-a i sl. mogu biti uspješno riješeni samo i isključivo akcijama globalnih razmjera. Različiti ekološki problemi, smanjivanje i eliminiranje gladi u svijetu, briga za izbjeglice i siromašne, samo su dio problema koji ne mogu biti riješeni djelovanjem bilo koje pojedinačne države, već samo zajedničkim naporima država. Na sve većem dijelu različitih područja, ekonomskog,

pripadnost ne moraju biti međusobno isključive". Cit. James N. Rosenau, "The Complexities and Contradictions of Globalization", op.cit., str. 364.

⁵ O ekonomskim aspektima globalizacije, između ostalog, vidi: Rosecrance, Richard, "The Rise of the Virtual State", *Foreign Affairs*, Vol. 75, br. 4, 45-61; Strange, Susan, "The Erosion of the State", *Current History*, studeni, 1997., Vol. 96, br. 613, 365-369.

⁶ Vidi detaljnije: Rosenau, James N., "The Complexities and Contradictions of Globalization", op. cit., str. 362.

⁷ O mogućim posljedicama globalizacije za Sjedinjene Američke Države, između ostalog, vidi: Tonelson, Alan, "Globalization: The Great American Non-Debate", *Current History*, studeni 1997., Vol. 96, br. 613, str. 353-359.

političkog, socijalnog života čovječanstva, tradicionalni ciljevi i interesi mogu biti postignuti i zaštićeni samo međunarodnom akcijom.⁸

Globalizacija je, bez obzira na to kako je promatrali ili definirali, odraz fenomena na koji znanstvenici upozoravaju već dulje vrijeme, a to je da je nemoguće u potpunosti odvojiti međunarodnu od domaće politike. “Pravi izbor s kojim se suočavaju vlade nije kako se suprotstaviti globalizaciji već kako njome upravljati ...”, jer globalizaciju možemo “...djelomično definirati putem izazova koje postavlja pred nacionalne države, ali su još uvijek države i vlade – putem prakse koju prihvaćaju, aranžmana kojima pristupaju i sigurnosne mreže koju stvaraju – one koje će odrediti hoćemo li iskoristiti ili protirati mogućnosti ovog doba”.⁹

Globalizacija i ljudska prava

Teoretičari međunarodnih odnosa od samog začetka znanosti međunarodnih odnosa u grupu nosilaca aktivnosti na međunarodnom planu, osim država kao najvažnijih, uključuju i čitav niz ostalih subjekata. Zbog procesa globalizacije ovi akteri – međunarodne institucije, organizacije, kompanije, a posebno pojedinac, dobivaju sve istaknutije mjesto u međunarodnim odnosima temeljem povećanih sloboda i mogućnosti svojeg djelovanja. Stoga i primjeri kršenja i zahtjevi za zaštitom ljudskih prava dobivaju značajnije mjesto u međunarodnoj javnosti. Porast interesa za ljudska prava vidljiv je, kako iz govora vodećih svjetskih političara, održavanja konferencija, donošenja deklaracija i rezolucija posvećenih ljudskim pravima, tako i kroz prisutniju i razvijeniju svijest sve brojnijeg dijela čovječanstva o potrebi poštivanja i daljnjeg razvoja normi međunarodnog prava koje se odnose na ljudska prava.

U povezanosti globalizacije i ljudskih prava svakako je najvažniji dio procesa globalizacije koji se odvija na razini percepcija, vjerovanja, ideja i stavova. Iako još uvijek nedovoljno istražen, moguće je tvrditi kako će ovaj dio procesa globalizacije imati najvažnije posljedice. Premda se ne brišu razlike između pojedinih kultura, čovječanstvo je izloženo trenutno još uvijek ne toliko zamjetljivom i teže mjerljivom procesu kulturne homogenizacije, koji je posebno ubrzan zbog informatičke revolucije i sve manjih troškova međunarodnog komuniciranja čime se mijenja odnos građana prema državi u kojoj žive.

Tokom 20. stoljeća stvorena je impresivna lista međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava, no lista njihova kršenja još je impresivnija. Među brojnim oružanim sukobima vođenim nakon Drugog svjetskog rata, vrlo je malo onih tokom kojih su se poštivale norme humanitarnog prava, što potkrepljuju činjenice o civilnim žrtvama sukoba u svijetu. Slom komunizma i završetak hladnog rata s kraja osamdesetih, koji je s međunarodne pozornice otklonio jednu od najvećih prijetnji međunarodnoj sigurnosti, probudili su nade zastupnika ljudskih prava kako će ona konačno doživjeti svoje

⁸ Vidi detaljnije: Luard, Evan, *The Globalization of Politics: The Changed Focus of Political Action in the Modern World*, New York University Press, New York, 1990., VI-XII.

⁹ Haas, Richard N. - Litan, Robert E., “Globalization and Its Discontents: Navigating the Dangers of a Tangled World”, *Foreign Affairs*, svibanj/lipanj 1998., str. 6.

poštivanje u globalnim razmjerima. No, užasi etničkog čišćenja na prostorima bivše Jugoslavije, genocid u Ruandi, kršenje ljudskih prava širom svijeta – od Kosova, Sudana do Burme, još su jednom slomila te nade.

S kršenjem ljudskih prava u svjetskim razmjerima suočeni smo gotovo svakodnevno u različitim televizijskim i novinskim izvješćima. Masakri, ubojstva, mučenja, nasilje, pritvaranje političkih neistomišljenika, dio su svakodnevice u znatnom broju današnjih država. I dok države bjelodano krše prava vlastitih građana, vlade i narodi ostalih država ne samo da imaju pravo već i svojevrsnu odgovornost zahtijevati njihovo poštivanje. Taj osjećaj međunarodne odgovornosti svakodnevno raste upravo zahvaljujući procesu globalizacije.

Što su ljudska prava

Ljudska prava nisu otkriće nekoga suvremenog trenutka ili vremena nedavne prošlosti, već su to osnovna prava čovjeka prisutna gotovo od samog početka civilizacije. Ona su "... neotuđiva prava svih članova ljudske obitelji"¹⁰, koja su dostupna svima bez obzira na "... razlike bilo koje vrste, kao što su rasa, boja, spol, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, narodnosno ili društveno porijeklo, imovina, rođenje ili drugi pravni položaj"¹¹. Samom činjenicom da pripada ljudskoj vrsti, svaki čovjek posjeduje neotuđiva prava koja moraju poštivati ostali pripadnici društva u kojem pojedinac živi. Među najvažnijima su svakako pravo na život, slobodu i osobnu sigurnost. Kad govorimo o ljudskim pravima onda mislimo najprije na elementarna prava pojedinca "... da ne bude ubijen, da ne bude mučen, da ne bude arbitrarno uhapšen, da ne bude silovan ili napadnut"¹².

Razvojem pravnog reguliranja problematike ljudskih prava pojavila se podjela na politička, ekonomska, socijalna, kulturna i sl. prava čovjeka koja nisu jednako zastupljena unutar različitih društava i političko-filozofskih škola mišljenja. No, zastupnici i pobornici ljudskih prava ustraju u svojim tvrdnjama kako su ljudska prava univerzalna i nedjeljiva, jer proizlaze iz položaja svakog pojedinca kao osobe, te ne treba činiti razlike u značenju ili važnosti između pojedinih grupa ljudskih prava, jer se ona međusobno nadopunjuju.¹³ Poštivanje političkih i građanskih prava pruža najbolje mogućnosti za ostvarivanje ekonomskog razvoja i zadovoljavanje ostalih, socijalnih ili ekonomskih. Postoji značajan broj siromašnih država koje unatoč niskom životnom standardu uspijevaju ostvariti izuzetne uspjehe na cjelokupnom području zaštite ljudskih prava. Činjenicu da je Opća deklaracija o pravima čovjeka usvojena bez glasa protiv možemo iskoristiti upravo kao dokaz tvrdnje "... da su u njoj postavljeni standardi koji mogu i

¹⁰ Opća deklaracija o pravima čovjeka, u *Ljudska prava: Osnovni međunarodni dokumenti*, priredio: Dobriša Skok, Školske novine, Zagreb, 1990., str. 29.

¹¹ Isto, str. 30.

¹² Luard, Evan, *Globalization of Politics ...*, op. cit., str. 111.

¹³ U dugom poslijeratnom periodu, odgovarajući na zapadne kritike glede vlastite politike ljudskih prava i brojnih kršenja političkih i građanskih prava svojih građana, Sovjetski Savez je opetovano ponavljao kako prvenstvo imaju socijalna i ekonomska prava.

moraju biti postignuti u svim država. Nikada nije prihvaćeno kako postoji država koja je premala, preudaljena ili presiromašna da se od nje ne treba očekivati njihovo ostvarivanje”.¹⁴

Prema tradicionalnim tumačenjima angloameričke političke kulture, ljudska prava su određeni zahtjevi koje pojedinac postavlja pred državu, istovremeno ograničavajući njezin autoritet. Suvremena povijest pokazuje nam kako su upravo države one koje u najvećoj mjeri krše ljudska prava, stoga bi ona trebala biti “...neka vrsta zajamčene slobode od vladinog upletanja u naše živote”¹⁵.

Razvoj međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava

Od vremena Vestfalskog mira, potpisanog 1648. godine, pa sve do završetka Drugog svjetskog rata, međunarodni odnosi temeljili su se na ideji odnosa između država čija najvažnija karakteristika je bila njihova suverenost.¹⁶ Kroz taj nekoliko stoljeća dug period vrlo je malo direktnih izazova državnoj suverenosti. Premda je početak 20. stoljeća vrijeme značajnijeg razvoja normi međunarodnog prava, države kao osnovni nosioci zbivanja na međunarodnoj pozornici i dalje su se ponašale u skladu s općeprihvaćenim stavom kako je ono što čine na vlastitom prostoru i vlastitom stanovništvu njihova stvar zbog koje nisu odgovorne nekom višem političkom ili moralnom autoritetu.

Gubitak ljudskih života i razaranja Prvog svjetskog rata zaprepastila su svijet koji je po završetku prvog svjetskog sukoba ustanovio čvršće norme humanitarnog prava, odnosno pokušao regulirati postupke prema vojnicima i stanovništvu neprijateljskih država ili strana u sukobu. No, pojedinac kao takav i dalje nije bio predmet interesa međunarodnog prava, jer je njegova zaštita, dakle i prava, bila u ovlastima vlastite vlade.

Tek su stravične posljedice Drugog svjetskog rata dovele do novog promatranja prava pojedinca, koja su postala predmet međunarodne brige i razgovora u kojima se sve više isticalo mišljenje da država koja ne poštuje prava vlastitih građana predstavlja prijetnju i stanovništvu ostalih država, a time i miru u svijetu. Završetkom Drugog svjetskog rata savezničke sile sporazumjele su se da je prioritetni zadatak poslijeratnog uređenja svijeta suđenje za utvrđene ratne zločine Njemačke i Japana, počinjene kršenjem međunarodnog prava u planiranju i vođenju rata, kao i za zločine počinjene protiv čovječnosti u postupanju prema stanovništvu koje se nalazilo pod njihovom kontrolom. Sudski procesi održani u Nürnbergu i Tokiju imali su izuzetno značenje i potkrijepili sve glasnije zahtjeve “... kako je došlo vrijeme da se stvore ugovorne obve-

¹⁴ Luard, Evan, *Globalization of Politics...*, op. cit., str. 112.

¹⁵ Miller, Lynn H., *Global Order: Values and Power in International Politics*, Westview Press, Boulder, 1990., str. 179.

¹⁶ O određenju, povijesnim pogledima i promjenama pojma suvereniteta detaljnije vidi u Camilleri, Joseph A. - Falk, Jim, *The End of Sovereignty? The Politics of a Shrinking and Fragmenting World*, Edward Elgar Publishing, Aldershot, 1992.

ze koje će odrediti standarde svjetske zajednice glede prava cjelokupnog čovječanstva”.¹⁷

Već na organizacijskoj konferenciji Ujedinjenih naroda u San Franciscu razmatrala se mogućnost izrade međunarodne povelje ljudskih prava, koja bi bila inkorporirana u Povelju Ujedinjenih naroda. Međutim, kao što se odmah pokazalo, to nije bio nimalo jednostavan i lak zadatak. Ostvarivanje ove ideje predstavljalo je jasan i direktan izazov državnoj suverenosti, jer se suverenost pojedinca stavljala iznad suverenosti pojedine vlade. Pa ipak, temeljem raspoloženja međunarodne zajednice nakon otkrivanja svih užasa Drugog svjetskog rata, u kojem je živote izgubilo više od 50 milijuna ljudi, i želje da se spriječi ponavljanje sličnih stradanja, prevladana je tradicionalna norma međunarodnih odnosa i stvorena nova prema kojoj je: “...način na koji država postupa prema vlastitom narodu legitimna ... briga svih država i nije samo unutrašnja stvar”¹⁸. Međunarodne političke aktivnosti toga vremena reflektirale su neku vrstu univerzalnog zahtjeva kako su osnovna ljudska prava ona koja niti jedna država svijeta ne smije prekršiti, koja se moraju poštivati, a ako je potrebno, i zaštititi u svim vremenima i na svim mjestima.

S druge strane, artikuliranje univerzalnih standarda neizostavno je zahtijevalo sporazum o određenim, svima prihvatljivim, vrijednostima, relevantnim za unapređenje ljudskog blagostanja, što nije bilo lako postići u svijetu međusobno suprotstavljenih različitih ideologija s drukčijim političkim i socijalnim postulatima o tome što je najbolje za čovjeka. Kulturne i povijesne razlike dijelile su čak i države sličnih političkih, ekonomskih i socijalnih sustava.¹⁹

Godine 1946. Ujedinjeni narodi utemeljili su Komisiju za ljudska prava na čelo koje je, kao prvi predsjedavajući, izabrana udovica predsjednika Roosevelta, Eleanor Roosevelt. Nakon gotovo 1400 krugova glasovanja o gotovo svakoj riječi, predložen je Nacrt deklaracije koju je 10. prosinca 1948.²⁰ godine usvojila Generalna skupština Ujedinjenih naroda. Opća deklaracija o pravima čovjeka²¹, kao izuzetan popis političkih, ekonomskih, socijalnih i građanskih prava, označava novo poglavlje u međunarodnoj praksi zaštite ljudskih prava. Prvi put u povijesti čovječanstva prihvaćen je dokument koji predstavlja zaokruženu cjelinu međunarodno definiranih prava i sloboda koji pripadaju svim ljudima svijeta, bez obzira na mjesto i uvjete u kojima žive.²²

¹⁷ Miller, Lynn H., *Global Order...*, op. cit., str. 177.

¹⁸ Senator D’Amato, Alfonse, *Issues of Democracy*, listopad 1998., Vol. 3, br. 3, str. 20.

¹⁹ Jedno od mišljenja na početne pripreme stvaranja Opće deklaracije o pravima čovjeka vidi u Glendon, Mary Ann, “Knowing the Universal Declaration of Human Rights”, *Notre Dame Law Journal*, svibanj 1988.

²⁰ U znak obilježavanja toga događaja 10. prosinca proglašen je Međunarodnim danom ljudskih prava.

²¹ Tekst Opće deklaracije o pravima čovjeka, kao i sadržaj čitavog niza ostalih međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima vidi u *Ljudska prava: Osnovni međunarodni dokumenti*, Priredio: Dobriša Skok, Školske novine, Zagreb, 1990.

²² Opća deklaracija o pravima čovjeka, između ostalog, uključuje: pravo na život, slobodu i osobnu sigurnost; pravo na slobodu misli, savjesti i vjere; pravo udruživanja; pravo na sudjelovanje u upravi svoje zemlje putem slobodnih izbora; zabranu ropstva i mučenja, pravo na pošteno suđenje i jednakost pred zakonom;

Po svojoj važnosti i posljedicama koje je sobom nosila, uspoređivana je sa svojim neospornim izvorima i nadahnućima: engleskom Poveljom sloboda iz 1689., američkom Deklaracijom nezavisnosti iz 1776. godine i Deklaracijom o pravima čovjeka i građanina izraslom iz Francuske revolucije 1789. Njezinih trideset jasnih i sažetih članaka inspiriralo je i potaknulo porast globalnog pokreta zaštite ljudskih prava. Jer, za razliku od Povelje Ujedinjenih naroda, Opća deklaracija o ljudskim pravima izričito povezuje poštivanja i zaštitu ljudskih prava s održavanjem mira u svijetu.²³

U godinama nakon potpisivanja Opće deklaracije o pravima čovjeka započinje uzlazni trend stvaranja i potpisivanja brojnih ugovora, deklaracija, konvencija i drugih međunarodnopravnih dokumenata koji su imali za cilj reguliranje značajnog dijela problematike ljudskih prava, kao što su zabrana svih oblika rasne diskriminacije, prisilnog rada, jednakih prava za žene i slično.²⁴ Kako su se prema većini tih sporazuma države obvezale barem na pružanje godišnjih izvješća određenim odgovornim međunarodnim tijelima, pitanje zaštite ili kršenja ljudskih prava postalo je dijelom rutinskog odnošenja među državama u međunarodnoj zajednici.

Razvoj međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava, od vremena Drugog svjetskog rata pa do današnjeg trenutka, najvećim je dijelom obilježen nastojanjima ograničavanja ovlasti države nad pojedincem. I Povelja Ujedinjenih naroda i Opća deklaracija o pravima čovjeka identificiraju ograničenja zakonodavstva države nad pojedincem na svome prostoru i, što je još važnije, utemeljuju prava i odnos spram pojedinaca kao punopravnog sudionika međunarodne politike. Uvrštavanje ljudskih prava u širi sadržaj međunarodnih odnosa također predstavlja korak k prevladavanju koncepta suverenosti država.

Pa ipak, rastuće prepoznavanje ljudskih prava njihovim uključivanjem u međunarodno pravo i ostale međunarodne dokumente nije istovremeno značilo napredak u njihovom poštivanju. Represivni režimi, kao i države sa slabije izraženim demokratskim tradicijama, svojim ponašanjem i nadalje nastoje održati nezavisan i nadmoćan stav glede ljudskih prava, kršenjem kojih smanjuju i usporavaju međunarodne napore usmjerene većoj brizi i poštovanju ljudskih prava.

pravo da se smatra nevin dok se na temelju zakona krivnja ne dokaže; pravo na slobodu kretanja, napuštanja i vraćanja u svoju zemlju; pravo na azil; pravo na državljanstvo; pravo da osnuje obitelj; pravo da posjeduje imovinu; pravo na socijalno osiguranje i rad; da osniva sindikate i stupa u njih; pravo na životni standard, odmor i dokolicu; pravo na obrazovanje i slobodno djelovanje u kulturnom životu zajednice.

²³ “Budući da su priznavanje urođenog dostojanstva i jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske obitelji temelj slobode, pravde i mira u svijetu, ...”. Cit. *Ljudska prava: Osnovni međunarodni dokumenti*, op. cit., str. 29.

²⁴ Na temelju Opće deklaracije o pravima čovjeka u godinama nakon njezinog potpisivanja, u Organizaciji Ujedinjenih naroda stvoreno je i usvojeno još oko 60 različitih ugovora, konvencija, deklaracija i sl. posvećenih ljudskim pravima. Nazive odabranog dijela tih dokumenata s godinama njihovog usvajanja vidi u tablici br. 1.

Međunarodne institucije za zaštitu ljudskih prava

Zaštita ljudskih prava na međunarodnom planu odvija se na tri, ponekad međusobno isprepletene, razine:

- prva je kroz bilateralne odnose država u okviru izgradnje kojih države nastoje ujedno utjecati i na ponašanje država prema stanovništvu koje živi na njihovom teritoriju, kako bi ono bilo u skladu s preuzetim obvezama međunarodnih dokumenata zaštite ljudskih prava;
- druga mogućnost je preko međunarodnih vladinih organizacija osnovanih i stoga odgovornih za to područje, koje nastoje utjecati na ponašanje svojih država-članica, kao što je na primjer Povjerenstvo za ljudska prava Organizacije ujedinjenih naroda;
- treće, zaštitom ljudskih prava bave se specijalizirane međunarodne nevladine organizacije, među kojima se posebno ističu *Amnesty International* i *Human Rights Watch*.

1. Praksa bilateralnih odnosa među državama pokazuje da države u najvećem broju slučajeva ne žele preuzeti aktivnu ulogu u samostalnom rješavanju kršenja ljudskih prava u drugim državama s kojima imaju odnose. Nekoliko je razloga takvog ponašanja država, a među najvažnije možemo ubrojiti sljedeće:

- nespominjanjem i neisticanjem primjera kršenja ljudskih prava u bilateralnim odnosima, države žele zaštititi i neugroziti ostala područja interesa ili suradnje, bez obzira na to radi li se o važnom savezniku za nacionalne interese, ekonomski značajnom partneru, zemlji proizvođaču nafte i slično,
- jer bi se protivilo konvencionalnom shvaćanju pravila diplomatskog odnošenja prema kojem država nema pravo miješati se u unutrašnja pitanja drugih država,
- praksa odnošenja među državama pokazala je da kritike takve vrste imaju vrlo malo uspjeha, čak štete, jer mogu pogoršati odnose. Nadalje, država izložena kritikama drugih država glede kršenja ljudskih prava na vlastitom prostoru u velikom broju slučajeva ignorira nastojanja drugih država, te se povlači s međunarodne pozornice, čime se dodatno smanjuju mogućnosti utjecaja na rješavanje problema ljudskih prava,
- takvim akcijama države se izlažu mogućnosti povratnog efekta, odnosno da same budu optužene za kršenje ljudskih prava na svom prostoru.

Kao primjer bilateralnih odnosa država, u kojem su ljudska prava zauzimala važno mjesto, možemo navesti američko-sovjetske odnose. Uz manje izuzetke, tokom poslijeratnog perioda, ljudska prava dijelila su sudbinu sveukupnih američko-sovjetskih odnosa. Štoviše, ona su bila indikator stanja tih odnosa. U momentima zahlađenja američko-sovjetskih odnosa, zauzimala su središnje mjesto u međusobnom optuživanju, da bi u trenucima popuštanja napetosti slijedila ostala područja interesa odnosa supersila: proces kontrole naoružanja, pitanje rješavanja regionalnih sukoba u svijetu i unapređenje ekonomskih odnosa. Potpisivanjem Završnog akta Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji 1975. godine, kojim se u VII. načelu države potpisnice obvezuju na “poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda”, pitanje ljudskih prava postalo je sastavni dio odnosa supersila. Tzv. trećom košarom Završnog akta iz Helsinkija, posvećenom suradnji na humanitarnom i ostalim područjima, briga za ljudska prava

postavljena je na istu razinu važnosti s tradicionalnim političko-vojnim i ekonomskim pitanjima koja su činila prva dva dijela sporazuma.

Sjedinjene Američke Države jedna su od zemalja u svijetu koja se doista može pohvaliti izuzetnim vlastitim povijesnim iskustvom, političkim tradicijama i naslijeđem zaštite prava pojedinaca i nacionalnih grupa na vlastitom prostoru, ali i trajnim interesom za razvoj ljudskih prava u drugim državama. Pitanje važnosti i pravilnog pristupa ljudskim pravima u američkoj vanjskoj politici sastavni je dio rasprava na domaćoj političkoj pozornici još od vremena utemeljitelja američkog Ustava. Početkom 70-ih godina kao ključni problem pojavilo se pitanje, kako integrirati provođenje ljudskih prava u cjelokupni koncept nacionalne sigurnosti. Jer, kad se govori o američkoj vanjskoj politici onda možemo prihvatiti mišljenje kako je pitanje ljudskih prava često puta bilo podređeno višem cilju američke nacionalne sigurnosti: borbi protiv komunizma. Bez obzira na svoje trenutne demokratske ili republikanske administracije, Sjedinjene Američke Države bile su spremne podržati represivne diktatorske režime širom svijeta – od Gvatemale, Salvadora, Čilea, Irana, Južne Afrike, pa do Filipina, jer su oni istovremeno bili i antikomunistički, pa prema tome i saveznici u globalnom suprotstavljanju Sovjetskom Savezu.²⁵

Stoga možemo zaključiti kako, bez obzira na mogućnosti koje joj stoje na raspolaganju te na međunarodnu poziciju, kao i vlastito opredjeljenje i nastojanja unapređenja prakse i standarda ljudskih prava, samostalno djelovanje pojedine vlade ili države, iako ne uvijek nevažno, nije dovoljno da bi se u značajnijoj mjeri moglo utjecati na ponašanje ostalih država izdvojenih zbog kršenja ljudskih prava. U ispunjavanju toga cilja potrebni su multilateralni naponi.

2. Tokom prvih nekoliko desetljeća nakon završetka Drugog svjetskog rata naponi Organizacije ujedinjenih naroda i njezinih tijela na zaštiti ljudskih prava bili su u cjelosti posvećeni pravnom normiranju ovog područja. U posljednjoj četvrtini 20. stoljeća ti su naponi sve više usmjeravani na pitanje u kojoj mjeri države – članice Ujedinjenih naroda ispunjavaju svoje preuzete obveze. Godišnja zasjedanja Povjerenstva za ljudska prava Ujedinjenih naroda u Ženevi posvećena su upravo zadatku procjenjivanja ponašanja država potpisnica Opće deklaracije o pravima čovjeka u njihovom ispunjavanju postavljenih standarda zaštite ljudskih prava, kao i upoznavanja šire javnosti s prekršiteljima. Premda rad Povjerenstva često nailazi na kritike zastupnika ljudskih prava zbog slabih i gotovo nepostojećih sredstava utjecanja na države koje krše ljudska prava, važnost njezine sposobnosti da prekršitelje ljudskih prava izloži ispitivačkim mišljenjima i osudama međunarodne javnosti ne treba podcijenivati.

Pridavajući posebnu važnost mjerama stvaranja i izgradnje mira, te preventivnoj diplomaciji, Ujedinjeni narodi u svojim naporima sve češće u pozitivnom smislu pove-

²⁵ Pobornici ljudskih prava tvrdili su da "...su kratkoročni probici podržavanja diktatora gotovo u potpunosti poništeni dugoročnim neprijateljstvom izazvanim u stanovništvu koje je patilo pod represijom. Kao primjer navode upornu podršku Sjedinjenih Država šahu u Iranu i Somozi u Nikaragvi, za što smatraju da je pridonijelo problemima nacionalne sigurnosti kasnih 70-ih i početnih 80-ih godina, zbog revolucionarnih vlada koje su svrgnule ove lidere". Donnelly, Jack, "Rethinking Human Rights", *Current History*, studeni 1996., str. 387.

zuju ljudska prava i mir u svijetu. Početkom 80-ih godina vidljiv je proces prema kojem je svjetska organizacija bila uključena i u akcije i djelovanja izravno povezane sa zaštitom ljudskih prava, što predstavlja značajan pomak prema prethodnom djelovanju svjetske organizacije u kojem su ova dva zadatka – rješavanje kriznih problema u svijetu i zaštita ljudskih prava, bili u potpunosti odvojeni.

Jedan od nedavnih doprinosa unapređenju ljudskih prava kroz sustav Ujedinjenih naroda bilo je održavanje Svjetske konferencije o ljudskim pravima u Beču 1993. godine na kojoj je usvojeno nekoliko važnih odluka. Prva je ona o ustanovljenju visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava. Na to mjesto izabrana je Mery Robinson, a ured kojem je ona na čelu zadužen je za daljnju promociju ljudskih prava unutar sustava Ujedinjenih naroda i obranu ljudskih prava na međunarodnoj pozornici. Druga odluka je usvajanje posebne deklaracije o ponovnom potvrđivanju univerzalne prirode ljudskih prava. Također, Bečka konferencija o ljudskim pravima, posvećujući posebnu pažnju ženskim pravima kao integralnom dijelu ljudskih prava, općenito je postavila okvire za održavanje Četvrte svjetske konferencije žena nekoliko godina kasnije, 1995. u Pekingju.

3. Tokom proteklih nekoliko desetljeća međunarodne nevladine organizacije postale su najvažniji forumi zastupanja i promocije ljudskih prava. Pomno prateći zbivanja u svijetu i obavještavajući međunarodnu javnost o svim slučajevima kršenja ljudskih prava, objavljivanjem brojnih biltena, brošura i časopisa, kao i održavanjem svojih sastanaka, seminara i konferencija, međunarodne nevladine organizacije vodeća su snaga međunarodnog pokreta zaštite ljudskih prava. Njihovi stavovi, istraživanja i publikacije ne ostavljaju ravnodušnim vladajuće strukture gotovo ni u jednoj državi svijeta.

Osnovni cilj međunarodnih nevladinih organizacija okupljenih oko ljudskih prava jesu njihova nastojanja da problemi poštivanja, zaštite i kršenja ljudskih prava ostanu u fokusu interesa međunarodne zajednice i javnosti, jer smatraju da će na taj način biti jednostavnije pronaći rješenja za pojedine slučajeve. S druge strane, od samog trenutka usvajanja Opće deklaracije o pravima čovjeka međunarodne nevladine organizacije upozoravaju na potrebu stvaranja čvršćih standarda i instrumenata sankcioniranja prekršitelja ljudskih prava, koji mogu biti ostvareni isključivo međunarodnim pregovaranjem.

Jedna od najutjecajnijih međunarodnih nevladinih organizacija za zaštitu ljudskih prava je *Amnesty International*, osnovana 1961. godine u Londonu. Početna nastojanja bila su joj usmjerena na oslobađanje “zatvorenika savjesti” i upozoravanje na kršenje ljudskih prava u europskim zemljama, posebno Sjevernoj Irskoj i Grčkoj. Kad joj je 1977. godine dodijeljena Nobelova nagrada za mir za rad na istraživanju i objelodanjanju kršenja ljudskih prava vojnih režima u Latinskoj Americi, *Amnesty International* bila je još uvijek slabo poznata. Danas ona okuplja više od milijun članova, održava 55 svojih stalnih udruga širom svijeta, a glavno joj je sjedište (s oko 300 zaposlenih) u Londonu. Kao vodećoj međunarodnoj nevladinoj organizaciji za zaštitu ljudskih prava mogućnosti su joj veoma brojne, a najvažnija je svakako mogućnost prikupljanja informacija i mobiliziranja javnog mišljenja. Posebno pripremljena za odnose s javnošću, organizacija poput *Amnesty International* koristi sve prednosti i novine brzih i jednostavnih globalnih komunikacija poput *Interneta*.

U godinama nakon potpisivanja Završnog akta iz Helsinkija ustanovljeno je nekoliko međunarodnih nevladinih organizacija koje su bile povezane s procesom Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji. U tu grupu ulaze: moskovska organizacija *Helsinki Group* osnovana u svibnju 1976. godine, koja je pod vodstvom Yurija Orlova pripremila vrlo detaljne izvještaje o kršenju ljudskih prava u Sovjetskom Savezu, koji su bili korišteni na kasnijim sastancima KESS-a; poljski *Committee of Workers Defense* osnovan u rujnu 1976. godine iz kojeg će kasnije nastati pokret *Solidarnost*; *Charter 77* osnovana u siječnju 1977. godine, koju je predvodio sadašnji češki predsjednik Vaclav Havel; te *Helsinki Watch* osnovan 1978. godine.

Zaštita ljudskih prava na međunarodnom planu, bez obzira na sve svoje nedostatke i neuspjehe na koje upozoravaju pobornici ljudskih prava, znači bitan otklon u odnosu prema prošlosti. Kad je 1948. godine usvojena Opća deklaracija o pravima čovjeka, veliki dio čovječanstva budućnost je gradio na autokratskim ideologijama, kolonijalizam je prevladavao na prostorima Afrike i dijela Azije, a rasizam je imao svoja čvrsta uporišta. Premda ne u onoj mjeri u kojoj se to očekivalo, zahtjevi za poštivanjem ljudskih prava utemeljeni u brojnim međunarodnim dokumentima mijenjali su ponašanje država, a na tome treba ustrajati i u budućnosti.

Tablica 1: Izbor međunarodnih dokumenata o pravima čovjeka

Godina	Naziv
1945.	Povelja Ujedinjenih naroda
1948.	Opća deklaracija o ljudskim pravima
1948.	Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida
1949.	Ženevska konvencija o zaštiti civilnih osoba za vrijeme rata
1950.	Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda Europske skupštine
1951.	Konvencija o pravnom položaju izbjeglica
1956.	Konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i prakse jednake ropstvu
1965.	Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije
1966.	Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima
1966.	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
1975.	Završni akt Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji
1975.	Deklaracija o zaštiti svih osoba od mučenja i drugih oblika okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
1979.	Konvencija o eliminiranju svih oblika diskriminacije žena
1984.	Konvencija protiv torture i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
1989.	Konvencija o pravima djeteta
1993.	Međunarodni sud za ratne zločine za bivšu Jugoslaviju
1994.	Međunarodni sud za ratne zločine u Ruandi
1998.	Stalni međunarodni sud za ratne zločine

Ksenija Jurišić

GLOBALIZATION AND HUMAN RIGHTS

Summary

“All beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in the spirit of brotherhood.”

Universal Declaration of Human Rights, Article 1

Violations of human rights have become an almost daily occurrence via various TV and newspaper reports. Massacres, murders, torture, violence, imprisonment of political opponents, are facts of life in a number of contemporary states. While these states blatantly curtail human rights of their citizens, the governments and peoples of other countries have the right but also a kind of duty to demand they be respected. This feeling of global responsibility is increasing every day thanks to the process of globalization itself.